

DE TUIN VAN CANDIDE

Ik heb een kind gekend dat huilde omdat het zoontje van de conciërge was gestorven. Eerst lieten de ouders het kind huilen, maar daarna begonnen ze zich te ergeren: 'Die kleine jongen is toch niet je broer?' Het kind veegde zijn tranen weg. Maar het was een gevaarlijke les. Huilen om een onbekend jongetje heeft geen zin. Maar waarom dan wel huilen om je broer? 'Het zijn jouw zaken niet,' zegt de vrouw die haar man tegenhoudt wanneer hij zich in een opstootje wil mengen. En de gedweë echtgenoot houdt zich op een afstand, maar wanneer de vrouw kort daarna zijn hulp vraagt – 'ik ben moe, ik heb het koud' – kijkt hij vanuit de eenzaamheid waarin hij zich heeft opgesloten verbaasd naar haar, denkend: 'Zijn dit dan *mijn* zaken?' Wat doet Indië ertoe? Maar wat doet Epirus, het koninkrijk van Pyrrhus, er eigenlijk toe? Waarom zou ik deze grond, deze vrouw, deze kinderen, *de mijne* noemen? De kinderen heb ik verwekt, ze zijn er; de vrouw is aan mijn zijde, de grond is onder mijn voeten: ze hebben met mij geen enkele band. Zo denkt de vreemdeling uit de gelijknamige roman van Albert Camus erover; als een vreemde staat hij tegenover een wereld die hem volkomen vreemd is. Het komt vaak voor dat een ongelukkig mens alle verbindingen ontkent. Hij wil het ongelukkige gevoel niet en zoekt een manier om zich eraan te onttrekken. Hij kijkt naar zichzelf en hij ziet een indifferent lichaam, een hart dat gelijkmatig klopt. Een stem zegt: 'Ik besta.' Het ongelukkige is niet in hemzelf. Het is in het verlaten huis, op het dode gezicht, in

de straten. Keer ik terug in mijzelf, dan kijk ik met verbazing naar de levenloze straten en zeg ik: 'Wat gaat het me eigenlijk aan? Ik heb met dit alles niets te maken.' Met als resultaat een kalme, vredige stemming. 'Wat is er dan veranderd?' merkte in september 1940 de burgerman op, honkvast geïnstalleerd tussen zijn meubels. 'We eten nog steeds dezelfde biefstuk.' De veranderingen bestonden alleen buiten: wat had hij ermee te maken?

Als ik een ding was, dan zou ik er inderdaad niets mee te maken hebben; als ik me in mezelf opsluit, is ook het andere voor mij gesloten; het inerte bestaan van de dingen is afgescheiden en eenzaam. Tussen de wereld en mijzelf is geen enkele kant-en-klare verbinding. En zolang ik binnen de natuur niets anders ben dan een simpele gegevenheid, is er niets van mij. Een landschap is niet van mij wanneer ik er alleen maar als een plant ben gegroeid; wat zich zonder mij boven mij verheft, is niet van mij: de steen die passief een huis schraagt, kan geen aanspraken op het huis doen gelden. Terecht wijst de vreemdeling in het boek van Camus alle banden af die hem van buiten af worden opgedrongen: geen enkele band is van meet af aan gegeven. Iemand die genoeg heeft aan een volkomen uiterlijke relatie met een object, die het heeft over 'mijn schilderij, mijn park, mijn arbeiders' omdat een akte of een contract hem een zeker recht op die voorwerpen of mensen heeft verleend, houdt zichzelf voor de gek; zo iemand zou zijn plaats op aarde willen uitbreiden, het eigen *zijn* willen verwijden tot voorbij de grenzen van zijn lichaam en zijn herinnering, maar zonder het risico van enig handelen op zich te willen nemen. Het ding of de mens tegenover hem blijft neutraal, vreemd. Sociale, organische en economische betrek-

kingen zijn slechts extern van aard en vormen geen basis voor echt bezit.

Om ons risicoloos meester te maken van zaken die niet van ons zijn, kunnen we nog andere listen gebruiken. De vredige burger van daarnet, die bij het haardvuur zit en in een krant het relaas van een beklimming van de Himalaya leest, roept vol trots uit: 'Dat kan de mens dan toch maar!' Door zich te identificeren met zijn sekse, zijn land, zijn klasse, met de hele mensheid, kan iemand zijn tuin vergroten, maar alleen in woorden; zo'n identificering is niets dan loze aanmatiging.

Werkelijk van mij is alleen datgene waarin ik mijn *zijn* herken, en dat kan ik alleen herkennen daar waar het zich heeft geëngageerd; een object behoort me alleen toe wanneer het door mij tot stand is gebracht: het is alleen volledig van mij wanneer ik het in zijn volledigheid tot stand heb gebracht. De enige realiteit die me werkelijk toebehoort is dus mijn handelen: zelfs iets wat ik heb gemaakt van materiaal dat niet van mij is, ontglipt me in bepaalde opzichten. Wat me toebehoort is de realisering van mijn project: een overwinning is van mij als ik ervoor heb gevochten; dat de moegestreden veroveraar zich kan verheugen over de overwinningen die zijn zoon heeft behaald, komt omdat hij zich een zoon had gewenst om zijn werk voort te zetten: diens overwinningen zijn dus wel degelijk nog zijn project. Omdat mijn subjectiviteit geen passiviteit is, niet een terugtrekking in mezelf, geen afzondering maar juist een beweging in de richting van het andere, verdwijnt het verschil tussen het andere en mij en kan ik het 'van mij' noemen; de band met het andere kan niemand anders dan ikzelf tot stand brengen; en dat kan ik doordat ik geen ding ben, maar een project van mij naar het andere, naar de ander: een transcendentie.

En dit vermogen wordt door de Vreemdeling miskend: geen enkel bezit is gegeven, maar evenmin gegeven is de onverschilligheid van de wereld als iets buiten mij: ik ben niet eerst een ding, maar ik ben spontaniteit die verlangt, die liefheeft, die wil, die handelt. 'Dat jongetje is niet mijn broer.' Maar als ik over hem huil, is hij geen vreemde meer. Daarover beslissen mijn tranen. Vóór mij was er nog niets beslist. Toen de leerlingen aan Jezus vroegen 'wie is mijn naaste?' antwoordde Jezus niet met een opsomming. Hij kwam met de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. Deze was de naaste van de man die op de weg was achtergelaten; de Samaritaan kwam hem te hulp en hulde hem in zijn mantel. Je *bent* niet iemands naaste, je *maakt* een ander tot je naaste door jezelf al handelend tot zijn naaste te maken.

Wat mij dus vooral toebehoort, is wat ik doe. Maar zodra ik iets tot stand heb gebracht, komt het los van me te staan, ontglipt het me; de gedachte die ik zojuist formuleerde, is dat nog steeds mijn gedachte? Om greep te houden op het verleden moet ik het elk moment opnieuw tot het mijne maken door het mee te nemen naar mijn toekomst; zelfs objecten die me in het verleden niet toebehoorden omdat ik ze niet heb gemaakt, kan ik tot de mijne maken door op basis van die objecten zelf iets te gaan maken. Ik kan me verheugen over een overwinning waaraan ik niet heb bijgedragen als ze de fundering vormt voor mijn eigen veroveringen. Het huis dat ik niet heb gebouwd, wordt mijn huis zodra ik erin ga wonen, en de grond wordt van mij wanneer ik hem bewerk. Mijn relaties met de dingen zijn geen starre gegevenheden: ik creëer ze minuut na minuut; sommige gaan teniet, andere ontstaan en weer andere komen opnieuw tot leven. Ze veranderen voortdurend. Elke nieuwe overstijging geeft me het overstegen ding terug; daarom zijn technieken

manieren om je de wereld toe te eigenen: de lucht is voor wie kan vliegen, de zee voor wie kan zwemmen en varen.

Onze relatie met de wereld staat dus niet van het begin af aan vast: de beslissing over wat voor relatie ermee aan te gaan, is aan ons. Maar we beslissen niet willekeurig. Wat ik overstijg is altijd mijn verleden en het object zoals het in de schoot van het verleden bestond; mijn toekomst omsluit dit verleden, dat onontbeerlijk is voor het opbouwen van een toekomst. De Chinezen zijn mijn broeders zodra ik huil om hun ellende, maar je gaat niet zomaar huilen om de Chinezen. Als ik me nooit druk heb gemaakt om Babylon, kan ik niet ineens besluiten me te interesseren voor de nieuwste theorieën over waar die stad zich indertijd bevond. Ik kan niet diep geraakt worden door een nederlaag als ik niet al intens betrokken was bij het overwonnen land: de mate waarin de nederlaag me beeroert, komt overeen met de intensiteit van mijn engagement. Iemand die zijn lot heeft vereenzelvigd met dat van zijn land, het staatshoofd bijvoorbeeld, kan zeggen: *'Mijn nederlaag.'* Een man die ergens heeft geleefd zonder er iets anders te doen dan eten en slapen, zal in zo'n gebeurtenis alleen een verandering van gewoonten zien. Misschien kan iemand in het licht van een nieuw voorval zich ineens bewust worden van een betrokkenheid die hij had geleefd zonder erover te hebben nagedacht, maar die onbewuste betrokkenheid moet er dan al zijn geweest. De dingen bereiken me niet voor zover ze los van mij staan: ik word altijd alleen maar bereikt in mijn eigen mogelijkheden.

We worden omringd door verboden rijkdommen, en vaak ergeren we ons aan opgelegde grenzen: we zouden willen dat de hele wereld van ons was, we begeren het goed van anderen.

Ik heb bijvoorbeeld een jonge studente gekend die zich beur- telings allerlei werelden eigen wilde maken: de wereld van het sporten, van het gokken, van het flirten, van het avontuur en van de politiek; al die gebieden probeerde ze uit, zonder te begrijpen dat ze een studente was en bleef, een studente die gretig uit was op ervaringen. Ze meende 'haar leven te variëren', maar de eenheid van haar leven maakte een geheel van al die uiteenlopende momenten. Een intellectueel die de kant van het proletariaat kiest, wordt daarmee niet zelf een proletariër; hij is een intellectueel die zich aan de zijde van het proletariaat schaart. Een schilderij van Van Gogh is een nieuwe, vrije schepping, maar het blijft een Van Gogh; zou hij een Gauguin willen schilderen, dan zou het slechts een imitatie van Gauguin door Van Gogh worden. En daarom is het advies van Candide overbodig: ik zal altijd *mijn* tuin bewerken, waar ik tot aan mijn dood in blijf opgesloten, want de tuin wordt van mij zodra ik erin aan de slag ga.

Om zo'n stukje wereld tot het mijne te maken, moet ik het wel echt bewerken. Vaak is een mens op een luie manier actief; in plaats van werkelijk te handelen, doet hij alsof: vaak is het veel geschreeuw en weinig wol. Meedoen aan een oorlog of expeditie is niet rondwandelen terwijl je verhandelingen houdt en foto's neemt. Bepaalde gedragingen keren zich zelfs tegen de doelen die ze zogenaamd beogen: een mens- lievende dame die een filantropisch instituut sticht waarmee binnen de armoede een soort evenwicht in stand wordt ge- houden, continueert de nood die ze wil verlichten. Om te we- ten wat mij toebehoort, moet ik weten wat ik werkelijk doe.

We zien dus dat er moeilijk afmetingen te geven zijn aan de tuin waarin Candide me wil opsluiten. Zo'n tuin wordt niet

tevooren ontworpen en afgebakend; ik kies zelf de locatie en de grenzen.

Dat stukje grond valt hoe dan ook in het niet bij de mij omringende oneindigheid. Zou het dan misschien van wijsheid getuigen het zo klein mogelijk te houden? Hoe bescheidener de tuin, des te geringer is de kans dat het lot er greep op krijgt. Laten de mensen dus maar afzien van welk project dan ook; laten ze doen als de vooruitziende scholier die begon te huilen omdat hij niet A wilde zeggen. Laten ze worden als de god Indra, die zijn krachten verbruikte in de strijd tegen een geduchte demon, zich na zijn overwinning klein maakte als een atoom en ervoor koos zich uit de wereld terug te trekken, in de stengel van een lotusplant, diep in de stille, onverschillige wateren.